

SOLIQ HISOBOTI

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA‘LIM VAZIRLIGI**

TOSHKENT MOLIYA INSTITUTI

SOLIQ HISOBOTI

*O‘zbekiston respublikasi
oliy va o‘rta maxsus ta‘lim vazirligi
tomonidan o‘quv qo‘llanma sifatida tavsiya etilgan*

**TOSHKENT
«IQTISOD-MOLIYA»
2021**

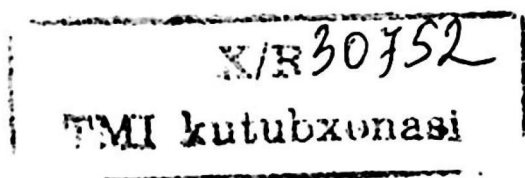
UO'K: 336.22(075.8)
KBK: 65.261.4

*Taqrizchilar: i.f.d., prof. A. Ibragimov;
i.f.n., dots. O. Quljonov*

Q 80 Soliq hisoboti: O'quv qo'llanma / Z.N. Qurbanov, K.M. Misirov, K.R. Hotamov, F.I. Isayev; – T.: «Iqtisod-Moliya», – 2020. 208 b.

Mazkur o'quv qo'llanmada soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar miqdorini hisoblash, ularni buxgalteriya hisobida aks ettirish, soliq hisobotlarini tuzish va davlat soliq xizmati organlariga taqdim etish xamda davlat soliq xizmati organlarida budjetga hisoblangan, to'langan soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni tezkor hisobini yuritish tartiblari batafsil yoritilgan.

Ushbu o'quv qo'llanma "Soliq va soliqqa tortish" ta'lim yo'nalishi talabalari uchun "Soliq hisoboti" fanidan o'quv adabiyoti sifatida tavsiya etilgan. Shuningdek o'quv qo'llanmadan iqtisodiy yo'nalishda ta'lim olayotgan bakalavr, magistrantlar va sohaga qiziquvchi boshqa mutaxassislar ham foydalanishlari mumkin.

UDK: 336.22(075.8)
KBK: 65.261.4

ISBN 978-9943-13-948-0

© Z.N. Qurbanov, K.M. Misirov,
K.R. Hotamov, F.I. Isayev, 2021
© «IQTISOD-MOLIYA» 2021

KIRISH

Bozor munosabatlari sharoitida soliqlar davlat budjetini shakllantirishning asosiy manbai hisoblanadi. Lekin soliqlarni xususiyati, uni hisoblash, hisobga olish va hisobotini yuritish bilan bog'liq masalalarni o'rganishda faqat uning fiskal xususiyati bo'yicha bir tomonlama yondoshib bo'lmaydi. Soliqlar davlat xarajatlarini qoplash manbai, iqtisodiyotni tartibga solish vositasidan tashqari soliq to'lovchilar majburiyatlari bajarilishini nazorat qilish mexanizmi ham bo'lib hisoblanadi.

Respublikamizda olib borilayotgan budjet va soliq siyosati sohasidagi islohotlar, eng avvalo, ishbilarmonlik muhitini yaxshilash, investitsiyaviy jozibadorlikni oshirish, iqtisodiy o'sish barqarorligini ta'minlash, subyektlar o'rtasida sog'lom raqobatni shakllantirish hamda soliq xarajatlarini optimallashtirishga qaratilgan. "2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha harakatlar strategiyasi" "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"ni davlat dasturida "Soliq stavkalari pasaytirilishi yoki ayrim soliqlar bekor qilinishini inobatga olgan holda budjet barqarorligini ta'minlash choralari, QQSni keng joriy qilinishi bilan iste'mol tovarlarining narxi o'sishining oldini olish, davlat korxonalarida moliyaviy hisobot tuzish va audit o'tkazishda xalqaro standartlarni joriy qilish"¹ kabi vazifalar belgilab berilgan.

Soliq soliq obyektlari hamda budjetga va davlat maqsadli jamg'armalariga tushayotgan tushumlarni hisobga olish soliq nazoratini amalga oshirish shakllaridan bo'lib, uni to'g'ri tashkil etish davlat budjeti mablag'larini to'g'ri hisoblanishi va to'liq undirilishiga xizmat qiladi.

Bundan tashqari iqtisodiyotning barcha sohalari samarali rivojlanishida soliq yukining optimal miqdorda belgilanishi bilan birga soliq to'lovchilar majburiyatlari tizimi, uni bajarish tartib, tamoyillari sodda hamda qulay bo'lishi ham muhim ahamiyatga ega. Soliq munosabatlari ishtirokchisi hisoblangan soliq tizimi xodimlari soliqlarni

¹ O'zbekiston Respublikasi Prezidentining 2019-yil 17-yanvardagi PF-5635-sonli "2017–2021-yillarda O'zbekiston Respublikasini rivojlantirishning beshta ustuvor yo'nalishi bo'yicha Harakatlar strategiyasini "Faol investitsiyalar va ijtimoiy rivojlanish yili"da amalga oshirishga oid Davlat dasturi to'g'risida"gi Farmoni.

to'g'ri hisoblash va budgetga undirilgan tushumlar hisobini yuritish tartiblarini bilgan taqdirda nazoratni ta'minlashi mumkin. Bu esa soliq munosabatlari ishtirokchilarining o'z majburiyatlarini bajarishi uchun zarur ko'nikma va malakaga ega bo'lishini talab etadi.

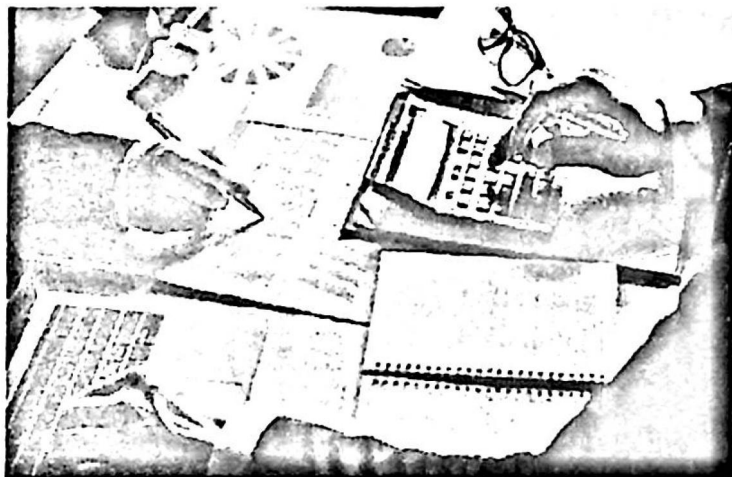
Soliqlar va boshqa majburiy to'lovlarni hisoblash va budgetga to'lash bilan bog'liq soliq to'lovchining majburiyati ijrosini ta'minlash uchun soliq munosabati ishtirokchisi bo'lgan soliq to'lovchiga yetarli bilim zarur bo'ladi. Soliq nazorati va soliq to'lovchiga o'z soliq majburiyatini bajarishi uchun zarur bo'lgan axborotlar "Buxgalteriya hisobi" ma'lumotlaridan olinadi. Lekin soliq va buxgalteriya hisobi qonunchiliklaridagi o'ziga xos xususiyatlar soliq hisobotlarini tuzish uchun buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini qayta ishlashni talab etadi. Ushbu zaruriyatlar buxgalteriya hisobi ma'lumotlarini qayta ishlash hamda soliqlar va boshqa majburiy to'lovlar bo'yicha tushumlarni davlat soliq xizmati organlarida hisobga olishga oid bilimlarni o'rgatadigan maxsus "Soliq va boshqa majburiy to'lovlar hisobi" fanini bakalavriat talabalariga o'qitish zarurligini keltirib chiqaradi.

"Soliq va boshqa majburiy to'lovlar hisobi" fani "Soliqlar va soliqqa tortish" yo'nalishidagi talabalarga o'qitiladigan mutaxassislik fani hisoblanadi. Mamlakatimizda boshqa sohalar kabi hisobot tizimida ham amalga oshirilayotgan islohotlar soliq hisobini yuritish va hisobotlarni tuzish taqdim etishga yangicha yondoshuvni talab etadi.

Ushbu o'quv qo'llanma soliq qonunchiligidagi 2019-yil 31-dekabrgacha bo'lgan meyo'riy-huquqiy hujjatlar asosida tayyorlangan.

I BOB. SOLIQLAR HISOBINING NAZARIY ASOSLARI

1.1-§. Soliq hisobining mohiyati

Iqtisodiyotni integratsiyalashuvi, chet el investitsiyalarini kirib kelishi buxgalteriya hisobini nazariy va metodologik jihatdan takomillashuvini zaruriyat qilib qo'ydi.

Moliyaviy hisobotning xalqaro standartlarida moliyaviy va boshqaruv hisoblarini buxgalteriya hisobining tarkibiy qismi sifatida qayd etgan bo'lsa, keyingi davrda iqtisodiy adabiyotlarda "Soliq hisobi", "Strategik hisob", "Ekologiya hisobi" tushunchalari buxgalteriya hisobining quyi tizimi sifatida yoritilmoqda.

Chet ellik iqtisodchi olimlar moliyaviy, boshqaruv va soliq hisoblarini hisobning alohida turi va quyi tizimi sifatida e'tirof etishmoqda.

Jumladan, iqtisodchi olimlar D.Morse va J.Zimmyermanlar buxgalteriya hisobini uchta quyi tizimga ajratadi: (1) boshqaruv hisobi; (2) moliyaviy hisob; (3) soliqlar hisobi. R. Aynsvors, D. Deines, R.D. Riumli va K.X. Larsonlar buxgalteriya hisobini o'zaro bog'liq bo'lgan to'rtta quyi tizimga bo'ladi: (1) moliyaviy hisob quyi tizimi; (2) boshqaruv hisobi quyi tizimi; (3) soliqlar hisobi quyi tizimi; (4) tartibga soluvchi buxgalteria hisobi quyi tizimi.

V.Robert, S.Entoni, S.Jemislari o'zlarining kitoblarida quyidagilarni qayd etadilar: "AQSHda moliyaviy hisob, boshqaruv hisobi va soliq hisobi mohiyati jihatidan alohida jarayonlardir. GAAP – moliyaviy hisobning, oliy rahbariyat – boshqaruv hisobining, IRS va kongress esa soliq hisobining tamoyillarini belgilaydi". O.N.Volkovaning yozishicha, "Rivojlangan mamlakatlarda soliq tizimining rivojlanishi va murakkablashishi natijasida, soliqqa tortish bazasini aniq hisob-kitob qilish zaruriyati tug'ildi. Davlat ham, mulkdor ham va boshqaruvchilar ham

bilardilarki, bunday hisob-kitoblar uchun yagona va obyektiv ma'lumot bu umumqabul qilingan tamoyillarga mos ravishda jamlangan hisob ma'lumotlaridir. Shu tariqa soliq hisobi paydo bo'ldi".

V.V.Kachalin ham AQSH amaliyotida moliyaviy va boshqaruv hisoblaridan tashqari soliq hisobini yuritilishini e'tirof etgan.

YA.V.Sokolov, V.Ya.Sokolovlarning "История бухгалтерского учета"² kitobida "Yagona buxgalteriya hisobi moliyaviy va boshqaruv hisoblariga bo'lindi. Undan kichik korxonalar hisobi ajraldi. 2002-yildan boshlab bizning mamlakatda ham soliq hisobi rasman e'lon qilindi. Moliyaviy hisobning yangidan yangi yo'nalishlari, turlari paydo bo'ldi (kreativ, hisobning ijtimoiy, inson resurslari hisobi, insayderlar bilan ishlash, ekologik), – deb e'tirof etgan. Shuningdek ularning yozishicha, "Hozirgi (1950-yildan) bosqich balansni dinamik va statistik talqin jihatdan qarashlarning rivojlanishiga olib keldi. Dinamik talqin va kalkultatsiyani evolutsiyaviy metodlari boshqaruv hisobining tug'ilishiga olib kelgan bo'lsa, statistik talqin esa – moliyaviy hisobotni xalqaro standartlari (MHXS) va milliy schetlar tizimining paydo bo'lishiga olib keldi. Bu ikki talqin soliq hisobining shakllanishiga ta'sir qildi".

Bir qator rossiyalik iqtisodchilar soliq hisobini buxgalteriya hisobining quyi tizimi emas, balki buxgalteriya va soliq hisoblarini alohida ikki turga bo'linishi tarafdorlaridir. A.Pochinok fikricha, "Soliq va buxgalteriya hisobi – hisob va hujjatlashtirishning ikki turidir". Shu fikrni rus iqtisodchilari A.V.Brizgalin, V.R.Bernik, A.A.Golovkin, E.V.Demeshevalar ham qo'llab-quvvatlaganlar.

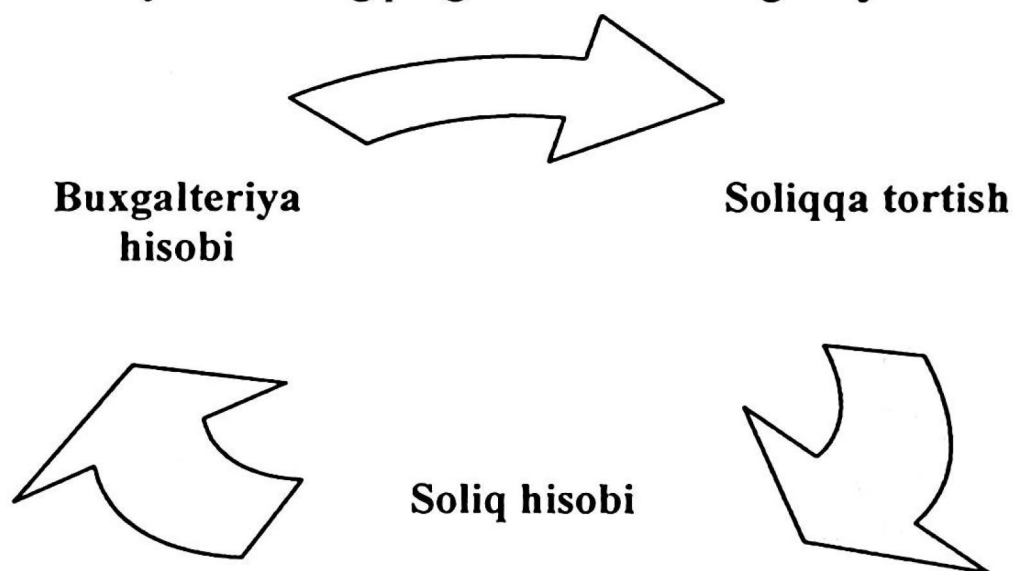
Amir Temur davlatni boshqarishda hisobga, shu jumladan soliq hisobiga ham alohida e'tibor bergan. Bobomiz o'zlarining "Temur tuzuklari" tarixiy kitobida soliq hisobi to'g'risida quyidagilarni e'tirof etganlar: "Yana har bir o'lkaga uch vazir tayinlashlarini buyurdim. Bulardan biri raiyat uchun bo'lib, undan yig'iladigan oliq – soliqlarning undirilishini kuzatib, hisobotini olib borsin. Oliq – soliq miqdori, soliq to'lovchilarning nomlarini yozib borsin va raiyatdan yig'ilgan mablag'ni saqlasin. Ikkinchi vazir sipoh ishlarini boshqaradi. Sipohga berilgan va berilishi lozim bo'lgan mablag' hisobini olib borsin. Uchinchi vazir esa

² Соколов Я.В, Соколов В. Я, История бухгалтерского учета: М: Финансий и статистика, 2006. 243 с.

daraksiz yo‘qolgan kishilar, kelib-ketib yuruvchilar (sayohatchilar va savdogarlar), har xil yo‘l bilan yig‘ilib qolgan hosil, aqldan ozganlarning mol-mulki, vorissiz mol-mulkni, qozilar va shayxulislomlarning hukmi bilan olingan jarimalarni tartibga keltirsin”.

Xo‘sh, soliq hisobining shakllanish zaruriyati nimadan kelib chiqdi?

Rus iqtisodchisi A.V.Brizgalinning qayd etishicha, “1994-yilning oxirlariga kelib, soliqqa tortish tizimining takomillashishi natijasida, buxgalteriya hisobini soliqqa tortish maqsadiga bo‘ysindirish, butun hisob tizimini qayta qurish va qayta moslashuv zaruriyati vujudga keldi”. Bozor iqtisodiyoti sharoitida hisob integratsiyalashuv o‘rniga diffyereentsiallashuv tomon rivojlanmoqda. Hisob yangi turining, shu jumladan soliq hisobining paydo bo‘lishi ilmiy fikrlarning progressivlashuvining natijasidir.

1.1-rasm. Makroiqtisodiyot darajasida soliq hisobining kelib chiqishi

Soliq hisobining kelib chiqishi – bu buxgalteriya (moliyaviy) hisobi bilan soliqqa tortish tizimini kesimida, ya’ni ularning o‘zaro bog‘liqligining natijasidir. Buxgalteriya hisobi, soliq hisobi va soliq tizimining o‘zaro bog‘liqligini quyidagi 1.1-rasmida Venn diagrammasi tarzida aks ettirish mumkin.

Bu rasm orqali buxgalteriya hisobi va soliqqa tortish tizimining o‘zaro bog‘liqligini optimal nuqtalarini topish printsiplal ahamiyatga ega. Ushbu bog‘liqlikning optimal nuqtasi – bu soliq hisobining kelib chiqishidir.

MUNDARIJA

KIRISH.....	3
1 BOB. SOLIQLAR HISOBINING NAZARIY ASOSLARI.....	5
1.1. Soliq hisobining mohiyati.....	5
1.2. Soliq hisobini tashkil etishning xorij tajribasi.....	10
2-BOB. SOLIQ HISOBINING OBYEKTI VA PREDMETI.....	17
2.1. Soliq hisobining obyekti va predmeti haqida tushuncha.....	17
2.2. Soliq hisobi tamoyillari va metodi.....	21
2.3. Soliq hisobining registrarlari.....	25
2.4. Soliq hisobotini tuzish tartibi.....	27
3 BOB. SOLIQ HISOBI TIZIMI VA HISOB SIYOSATI.....	34
3.1. Soliq hisobini tashkil etish va soliq hisobi siyosati.....	34
3.2. Soliq bo'yicha operatsiyalarni hisobga olish.....	39
4 BOB. BEVOSITA SOLIQLAR HISOBI VA HISOBOTI.....	48
4.1. Bevosita soliqlar hisobini yuritishning ahamiyati va hisob registrarlari.....	48
4.2. Bevosita soliqlar hisobi obyektlari va ular hisobini tashkil etish.....	51
4.3. Yuridik shaxslardan olinadigan foyda solig'i hisobi va hisoboti.....	61
4.4. Jismoniy shaxslardan olinadigan daromad solig'i hisobotini tuzish va taqdim etish.....	71
5 BOB. BILVOSITA SOLIQLARNING HISOBI.....	81
5.1. Bilvosita soliqlar moliyaviy hisobining nazariy masalalari va uning vazifalari.....	81
5.2. Qo'shilgan qiymat solig'i hisobi va hisoboti.....	88
5.3. Aksiz solig'i hisobi va hisoboti.....	108
6 BOB. MOL-MULK VA RESURS SOLIQLARI HISOBI VA HISOBOTI.....	115
6.1. Mol-mulk solig'i hisobi va hisoboti.....	115
6.2. Yuridik shaxslardan olinadigan yer solig'i hisobi va hisoboti...	126
6.3. Suv resurslaridan foydalanganlik uchun soliq hisobi va hisoboti.....	136
6.4. Yer qa'ridan foydalanganlik uchun soliqlar va bonuslar hisobi.....	145
7 BOB. SOLIQ SOLISHNING SODDALASHTIRILGAN TARTIBIDA TO'LANADIGAN SOLIQLAR HISOBI.....	151
7.1. Yagona soliq to'lovi hisobi va hisoboti.....	151

7.2.	Yagona yer solig'i hisobi va hisoboti.....	163
7.3.	Qat'i belgilangan soliq hisobi va hisoboti.....	165
8 BOB.	BUDJETDAN TASHQARI MAQSADLI JAMG'AR-	
	MALARGA MAJBURIY TO'LOVLAR HISOB VA	
	HISOBOTI.....	170
8.1.	Budjetdan tashqari maqsadli jamg'armalarning davlat tomonidan tartibga solishning ijtimoiy-iqtisodiy ahamiyati va uning huquqiy asoslari.....	170
8.2.	Yagona ijtimoiy to'lov hisobi va hisoboti.....	180
9 BOB.	SOLIQ IMTIYOZLARINING HISOB.....	186
9.1.	Soliq imtiyozlarining hisobi.....	186
	FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR.....	191
	ILOVALAR.....	196

QURBANOV ZIYAT NIYAZOVICH
MISIROV KOMOLIDDIN MAMASABIROVICH
HOTAMOV KOMIL RABBIMOVICH
ISAYEV FAXRIDDIN IKROMOVICH

SOLIQ HISOBOTI

O'QUV QO'LLANMA

*Muharrir N. Rustamova
Badiiy muharrir K. Boyxo'jayev
Kompyuterda sahifalovchi Z. Ulug'bekova*

Nashr. lits. AI № 305.
Bosishga ruxsat 05.01.2021-yilda berildi.
Bichimi 60x84 ¹/₁₆. Ofset qog'ozi №2.
"Times New Roman" garniturası.
Shartli b.t. 12,0. Nashr hisob t. 12,4.
Adadi 100 dona. 1-buyurtma.